

Novak KILIBARDA*

IZOSTANAK KNEZA VLADIMIRA U CRNOGORSKOJ USMENOJ KNJIŽEVNOSTI

U svom milenijumskom trajanju Crna Gora se prepoznatljivo iskazuje u kontekstu evropskih naroda i država. Izrastajući iz Sklavinije, poznate pod vizantijskim nazivom arhontija (kneževina), Duklja je, vremenom, mijenjajući naziv u Zeta, i zatim konačno pod imenom Crna Gora, postala prepoznatljivo političko, duhovno i kulturološko odredište ukupne crnogorske povijesti. Međutim, izrečene su u mnogijem vjersko-političkim, i nazovi naučnim tekstovima, stavke da se njezina cjelokupna državno-pravna, vjerska i kulturna stvarnost treba podvesti, i etnički i vjerski, pod srpstvo. Takav odnos prema Crnoj Gori i njezinoj naciji i dalje traje u ponašanju srpske crkve i velikosrpske politike. Ali takvo velikosrpsko uvjerenje i ponašanje poništavaju sljedeće činjenice.

Djelujući na malom prostoru, i na njemu šireći državu uz morsku obalu i prema zaleđu, Duklja — Zeta — Crna Gora odupirala se moćnijem državama — Vizantiji, Mlecima, nemanjičkoj Srbiji i Osmanskoj imperiji. Istrajavala je ta država: stasavala, uzdizala se, rušila se i obnavljala, ostavljajući sigurne tragove sopstvenog postojanja. Naime, iz teritorijalnog embriona, prepoznatljivog po slovenskom nazivu Krajina, koji je označavao prostor između Skadarskog jezera i Jadranskog mora, začela se i stasavala Duklja „svetoga kralja” Vladimira, čija je politička i lična sudbina postala paradigma crnogorskog srednjovjekovlja, kako je to naglasio akademik Đorđe Borožan u svojoj knjizi *Dinastije Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića*.

Vladimirovo pogubljenje u Prespi 1016. godine, sahrana u prespanskoj crkvi, pa poslije tri godine prenošenje njegovijeh moštiju u dukljansku crkvu Prečista Krajinska, što je uradila njegova supruga, i carska šćer Kosara, jesu podaci koji govore da je knez Vladimir i svojijem životom i svojom smrću postao prvi crnogorski vladar uz čije ime trepti poštovanje do nivoa svetitelja. To je,

---

* Prof. dr Novak Kilibarda, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje

dakle, vladar koji se i svjetovno i duhovno poštovao kao kulturna ličnost. A posebna specifičnost kneza Vladimira je u tome što njegov kult nije zvučao samo na prostorima Duklje, odnosno Crne Gore, nego i širom Balkana. Potez albanskog viteza Karla Topija da 1381. godine podigne crkvu u Elbasanu i da se u nju presahrane mošti Svetoga Vladimira jedan je od istaknutijih dokaza o balkanskoj popularnosti Svetoga Vladimira. Nije bilo drugoga balkanskoga vladara čiji se kult širio na cijelom balkanskom prostoru, na kome je iskazivano poštovanje prema knezu Vladimiru. On se nije pominjao kao knez no kao „sveti kralj”. A suština takvoga poštovanja značila je kult s porukom koja trajno opominje i kazuje da su država i narod njezine svetinje za koje se, pred iskušenjima opstanka, valja žrtvovati.

Posebno naglašavanje zaslužuje činjenica da se kroz dugo vrijeme obavljao trokonfesionalni obred iznošenja krsta Svetoga Vladimira na planinu Rumiju, koja se, po tom obredu, nazvala „sveta planina Rumija”. Muslimanski živalj iz podrumijskog plemena Mrkojevići čuvao je kao svetu zalogu prošlosti krst Svetoga Vladimira, koji ga je koštao života. Dakle, iako su nekoliko vjekova kasnije stanovnici Mrkojevića primili islam, oni nijesu zaboravili svetoga čovjeka iz svoje hrišćanske prošlosti, no su zadržavali rečeni krst i s njim izlazili na Rumiju svake godine na Dan duhova, odnosno o Trojičinu dne. Toga dana na Rumiju su izlazili pravoslavci, muslimani i katolici barsko-ulcinjskog kraja, odnosno nekadašnje Krajine. Odista, teško je na Balkanu naći drugi primjer sveca i planine koji su svake godine jednoga dana isticali ljudskost međuvjerskog i međuetničkog života. Međutim, tužno je istaći sljedeći događaj.

Od 2005. godine nema više na Rumiji planini toga multietničkog i više-vjerskog okupljanja. Tu jedinstvenu svečanost na Balkanu rasturila je Srpska pravoslavna crkva, direktno njezin crnogorsko-primorski mitropolit Amfilohije. Srpski mitropolit podigao je na vrhu Rumije gvozdenu crkvu, a podizanje je pratio javni naglasak da se taj hram podiže u slavu prvoga srpskoga svetitelja Vladimira. A naglašavanje toga srpskog pravoslavlja u liku Svetoga Vladimira upravo je nastavljanje neistine koja je istaknuta u takozvanom Žitiju Svetoga Vladimira koje je priredila srpska crkva. U tom spisu naglašava se da je Vladimir sin srpskoga cara Nemanje. A taj nazovi car, raški župan Stevan Nemanja, rođen je 1114. godine, što znači, po tom propagandnom spisu, da je sin Vladimir poginuo na 98 godina prije rođenja svojega oca — cara Nemanje. Takvom trasom istine išao je i mitropolit srpski Amfilohije podižući gvozdeni hram posvećen svetosti prvog pravoslavnog svetitelja u Srba. Ne samo što ktitora nije bilo briga što Vladimir Dukljanski nije bio Srbin no nije se osvrtao ni na činjenicu da se hrišćanstvo podijelilo na pravoslavlje i katoličanstvo 38 godina poslije smrti dukljanskog kneza Vladimira.

Dakle, limena crkva na Rumiji poništala je viševjekovnu duhovnu slogu življa barsko-ulcinjskog kraja, pa se sada o Trojčinu dne na Rumiji okupljaju samo vjersko-politički poslušnici srpskog mitropolita Amfilohija. Drugi potez protiv istorijsko-duhovne ličnosti kneza Vladimira, i viševjerskog poštovanja te ličnosti, učinjen je u septembru ove godine (2016. g.). A to je osveštavanje voluminoznog hrama koji je posvećen knezu Vladimiru kao prvom srpskom svetitelju. Hram je podignut u Baru, dakle, na onom prostoru s kojega je živalj, jednako pravoslavni, islamski i katolički, poštovao svetost kneza Vladimira. Nije, nadam se, prepotentno da kažem da sam prvi reagovao na Amfilohijev udar na Rumiju kao na politički delikt koji remeti multietničku i viševjersku konstelaciju Crne Gore. O tom deliktu napisao sam knjigu *Gvozdena crkva i kosovski mit*, koju mi je 2006. godine objavila Crnogorska pravoslavna crkva. U toj sam knjizi posebno naglasio činjenicu da državne vlasti Crne Gore nijesu imale snage da ne dozvole zakonom neodobreno podizanje političke gvozdena skalamerije na planini Rumiji.

U vezi sa istorijskijem i svetačkim likom kneza Vladimira desila se zaista jedna neobičnost, a ona se ogleda u činjenici da Vladimir, ni kao državnik ni kao svetac, nije ušao u crnogorsku usmenu epiku koja ima visok umjetnički nivo. Takav nivo da ga nije nadmašila ni pisana crnogorska poezija na čijem čelu stoji pisac *Gorskog vijenca*. Kad kažemo „crnogorska usmena epika”, mislimo na pjesme koje je Vuk Karadžić objavio u II knjizi *Srpskih narodnih pjesama*, što su objavljene u Lajpciškom izdanju (1823–1833). Najuzvišenije pjesme u toj knjizi Vuk je zapisao i pribavio od usmenijeh pjesnika-pjevača koji su rođeni i duhovno se formirali na teritoriji koja danas pripada državi Crnoj Gori. To su Starac Milija, Tešan Podrugović, Starac Raško, Stojan Lomović i Todor Ikov Piper. Kako su tadašnji vrhunski intelektualci Evrope prihvatili tu poeziju, jasno pokazuje ova izjava Adama Mickijevića: „Sigurno se ni u jednoj književnosti ne može naći kratka poema tako obrađena, tako dobro složena u svim pojedinostima i dovršena, kao pjesma o ženidbi Maksima Crnojevića”. Eto, takvu je pohvalu doživio autor pjesme *Ženidba Maksima Crnojevića* Starac Milija, koji je rođen i duhovno se formirao u kolašinskoj oblasti.

Ali, ni u pjesmama tih vrhunskih književnih stvaralaca, ni u drugijem usmenijem pjesmama koje je Vuk pribavio od Crnogoraca, nema ama baš nikakvoga pomena ni državnika ni sveca Vladimira. A u crnogorskim usmenijem pjesmama, koje su homerske visine, opisuju se ličnosti i događaji koje prate mitološki i prethrišćanski detalji, a zgusnuto se iskazuju Nemanjići, Brankovići, Mrnjavčevići. A posebno su tamo naglašeni srpski car Dušan i Marko Kraljević.

Poslije ovijeh istaknutih činjenica prirodno se postavlja pitanje: Je li kao vladar i svetac dukljanski knez Vladimir nudio reflekse koji su prihvatljivi i privlačni za usmenu crnogorsku epiku? Odgovor na ovo pitanje vrlo je lako dati. Ne samo da je lik kneza Vladimira nudio nego je i obilovao tijekom, za usmenu poeziju privlačnijem, refleksima. Navedimo ih ukratko:

Način Vladimirova padanja u makedonsko ropstvo kao humani podvig državnika da zaštiti svoj narod. Taj podvig pratila je i legenda da je Vladimirova hrišćanska duhovnost umilostila tvorca boga da se zmijama sa Vladimirove planine ukine otrov. Zaljublivanje careve šćeri Kosare u roba Vladimira. Čast Vladimira da povjeruje u krst koji će ga koštati života. Kosarino prenošenje moštiju svojega voljenog supruga iz Prespe u Prečistu Krajinsku. Sahranjivanje te iskrene supruge, i kasnije monahinje, „do nogu svojega muža”. To su detalji, između ostalog, koji prikazuju da je knez Vladimir i svojijem djelom, i životom, i smrću postao prvi dukljanski, odnosno crnogorski vladar u čije su se ime harmonično usaglasile dimenzije duhovne i svjetovne ličnosti. Jednostavno rečeno, ličnost kneza Vladimira bila je tematski izazov za usmenu poeziju Zećana, odnosno Crnogoraca. A uz to treba naglasiti da je Sveti Vladimir zračio širom Balkana porukom da su za vladara država i narod svetinje za koje se pred iskušenjem opstanka valja žrtvovati. To znači da je narod Duklje, odnosno Zete i Crne Gore, bio ponosan što je duhovna svjetlost njegova vladara obasjala Balkan. Ali sve je to bilo džaba, ništa od te popularnosti sveca i državnika Vladimira nije ušlo u usmenu epiku crnogorsku. Nije prispjelo u poeziju koja se tematski dotakla događaja od vremena cara Dioklecijana do vremena u kome je zapisana ta poezija. U vezi s tim izostankom kneza Vladimira u usmenoj književnosti Crne Gore treba pomenuti i dvije sljedeće činjenice.

Crnogorski gospodar i vladika Vasilije Petrović (1709–1766) u *Istoriji o Crnoj Gori*, koju je objavio u Petrogradu 1754. godine, ne samo da ne pominje kneza Vladimira i dinastiju Vojislavljevića nego naglašava da su prvi crnogorski vladari bili Balšići, a da je do njihova doba država Zeta bila u sastavu Srpskog carstva. I druga činjenica. Vuk Karadžić u svojem djelu *Crna Gora i Bosna Kotorska* ovako naglašava istoriju Crne Gore: „Za vremena srpskih kraljeva i careva Crna Gora je pripadala u Zetu koja je bila najjužniji kraj vlade njihove, ali je imala svoje domaće gospodare koji su bili pod njima”. I onda Vuk nastavlja da izlaže crnogorsku istoriju od Balšića do Petrovića dinastije. Dakle, slaže se Vuk Karadžić s pogledom vladike Vasilija, koji je iskazan u *Istoriji o Crnoj Gori*.

Sad se postavlja pitanje, tako jasno pitanje — koja je to sila omela Crnogorce da zaobiđu u svojoj usmenoj književnosti državnika i svetitelja Vladimira. To pitanje zaista zaslužuje studiozan pristup, a ja naglašavam samo svo-

je uvjerenje da je nemanjićka vladavina Zetom, odnosno Crnom Gorom, koja je trajala preko 170 godina, izbrisala iz svijesti crnogorske romantičarsku tematiku o Vladimiru i Kosari, tematiku koja je bila vrlo izazovna za usmenu poeziju. Sama činjenica da je raški župan Stevan Nemanja krajem XII vijeka ognjem i mačem zauzeo zetsku državu znači dokaz da je okupatoru bilo stalo da se iz svijesti porobljenog naroda izbriše sjećanje na istoriju koja se odvijala prije nemanjićke vladavine. Pretpostavlja se u nauci da je original, ili prijepis, *Ljetopisa Popa Dukljanina*, u kome je obrađen dukljanski knez Vladimir, uništen nakon Nemanjinog osvajanja Duklje. Okupatoru je bilo stalo da se izgubi pisani izvor koji govori o državnim i etničkim dimenzijama Duklje. Odista se treba složiti sa sljedećom konstatacijom Aleksandra Radomana: „U srednjovjekovnome kontekstu posve je razumljiva potreba jedne države i dinastije da istisne sve tradicije države koju je zapošela, a pogotovo kult lokalnoga vladara-sveca koji je mogao biti smetnja uspostavljanju novoga kulta i nove religijske prakse koju već 1219. godine nekanonskim osvajanjem Zetske episkopije ostvaruju Nemanjići”.

Taman kako je izvršeno nemanjićko brisanje istorijske prošlosti osvojene države, tako je kasnije srpska crkva uspjela da u crnogorsku svijest ucijepi Kosovsku bitku kao pravoslavnu tragediju i Miloša Obilića kao nenadmašni ponos srpstva. Tako je srpska crkva uspjela ne samo da ovlada kolektivnom svijesću Crnogoraca nego i da kult Kosovske bitke i Miloša Obilića ucijepi i u svijest najuzvišenijeg crnogorskog pjesnika — Petra II Petrovića Njegoša. Ta je politička propaganda srpske crkve uspjela iako Crna Gora, tadašnja Zeta, nije imala ama baš nikakve veze s bitkom na Kosovu 1389. godine. Uspjelo joj je i da u crnogorsku pravoslavnu svijest ucijepi i Miloša Obilića, iako istorijska nauka nema podataka da je Obilić postojao kao kosovski junak.

I da zaključim. Kao što se u Žitiju o Svetome Vladimiru, tom propagandnom djelu srpske crkve, kaže da je dukljanski knez sin cara Nemanje, tako se isto istinito ovijeh dana posvećuje manastir u Baru Svetome Vladimiru kao prvome svetitelju Srba. Ko hoće da vjeruje da je raški župan Nemanja bio car i da je njegov sin dukljanski knez Vladimir, neka vjeruje i u propagandu, kojom rukovodi mitropolit Amfilohije, da je isti Vladimir prvi svetac Srpske pravoslavne crkve. Toj politici nije važna činjenica da se hrišćanstvo podijelilo na pravoslavlje i katoličanstvo 38 godina poslije smrti kneza Vladimira.